

DAVLAT BUDJETI XARAJATLARINI TARTIBGA SOLISHDA DAVLAT XARIDLARINING AHAMIYATI

THE IMPORTANCE OF PUBLIC PROCUREMENT IN REGULATING GOVERNMENT BUDGET EXPENDITURES

¹Tuxsanov Eldor
Dilmurod o'g'li,
²Turdiyeva Nargiza
Ernazarovna

¹Fan va texnologiyalar universiteti, "Moliya va moliyaviy texnologiyalar" kafedrasida o'qituvchisi. **ORCID:** 0009-0000-9661-9884,
G-mail: elldor96@gmail.com, ²Fan va texnologiyalar universiteti talabasi

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Ushbu maqolada davlat budjeti xarajatlarini tartibga solishda davlat xaridlarining iqtisodiy ahamiyati va ularning moliyaviy boshqaruvdagi o'rni tahlil qilingan. Tadqiqotda davlat xaridlari budjet mablag'laridan foydalanishning asosiy mexanizmi sifatida qaralib, ularning shaffoflikni ta'minlash, raqobat muhitini rivojlantirish va moliyaviy intizomni mustahkamlashdagi roli ochib berilgan. Tadqiqot natijalari davlat xaridlarini takomillashtirish davlat moliyasining samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Eng. - This article analyzes the economic significance of public procurement in regulating state budget expenditures and its role in financial management. The study considers public procurement as the main mechanism for the use of budget funds and reveals its role in ensuring transparency, developing a competitive environment, and strengthening financial discipline. The results of the research show that improving the public procurement system is an important factor in increasing the efficiency of public finance.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ davlat budjeti, budjet xarajatlari, davlat xaridlari, moliyaviy nazorat, budjet defitsiti, shaffoflik.
❖ state budget, budget expenditures, public procurement, financial control, budget deficit, transparency.

Kirish.

So'nggi yillarda axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi moliyaviy xizmatlar sohasini tubdan o'zgartirdi. Naqd puldan foydalanish kamayib, uning o'rnini raqamli va mobil hamyonlar egallamoqda. Bugungi kunda ular kundalik to'lovlar, pul o'tkazmalari va moliyaviy boshqaruvning qulay vositasiga aylandi. Bugungi tez sur'atlarda raqamlashtirilayotgan dunyoda moliyaviy tizimlarning zamonaviylashuvi global va milliy

iqtisodiyotlarning eng dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, raqamli to'lovlar va elektron pul aylanishi iqtisodiy jarayonlarning samaradorligini oshirish, moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatini kengaytirish hamda soyaning qisqarishiga xizmat qilmoqda. An'anaviy naqd pul muomalasining cheklanishi va elektron to'lov vositalarining ommalashuvi, bir tomondan, to'lov tizimlarining tezligi va qulayligini ta'minlansa, boshqa tomondan iqtisodiyotni

yanada shaffof qilishga, davlat nazoratini kuchaytirishga va soliq tushumlarini oshirishga yordam beradi. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyot, xususan elektron to'lov tizimlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Payme, Click, Oson, A-pay va boshqa innovatsion to'lov tizimlari aholining keng qatlamlari tomonidan faol qo'llanilmoqda va bu jarayon yangi iqtisodiy bosqichning shakllanishiga zamin yaratmoqda. Xususan O'zbekiston Respublikasining "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida" qonuni bu boradagi asosiy huquqiy asoslardan biri sanaladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Davlat xaridlari davlat moliyasini boshqarish tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng o'rganilgan. Jahon banki tadqiqotlariga ko'ra, davlat xaridlari orqali davlat budjeti xarajatlarining o'rtacha 15–20 foizigacha bo'lgan qismini optimallashtirish mumkin bo'lib, bu jarayon raqobat, shaffoflik va institutsional boshqaruv darajasiga bevosita bog'liqdir [1].

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda davlat xaridlarining samaradorligi huquqiy me'yorlar, tender jarayonlarining ochiqligi va elektron xarid tizimlari bilan chambarchas bog'liq ekani ta'kidlangan. Xususan, elektron davlat xaridlari (e-procurement) mexanizmlari korrupsiya xavfini kamaytirish, budjet mablag'laridan foydalanishda hisobdorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan [2].

Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF) hisobotlarida o'tish iqtisodiyotiga ega davlatlarda davlat xaridlarini isloh qilish fiskal intizomni kuchaytirish, yashirin xarajatlarni qisqartirish va budjet defitsitini kamaytirishda samarali instrument sifatida baholanadi. IMF tadqiqotlariga ko'ra, davlat xaridlari tizimidagi

institutsional zaifliklar budjet samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [3].

So'nggi yillarda ilmiy adabiyotlarda "yashil davlat xaridlari" (Green Public Procurement) konsepsiyasi alohida tadqiqot obyektiga aylangan. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi (UNEP) va OECD tadqiqotlariga ko'ra, ekologik mezonlarga asoslangan davlat xaridlari uzoq muddatli istiqbolda energiya va ekspluatatsiya xarajatlarini kamaytirib, barqaror rivojlanishga xizmat qiladi [4].

O'zbekiston Respublikasida davlat xaridlari tizimini takomillashtirish masalalari milliy ilmiy va amaliy tadqiqotlarda ham keng yoritilgan. Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan e'lon qilingan rasmiy hisobotlarda elektron davlat xaridlari joriy etilishi natijasida budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligi ortib, raqobatli savdolar orqali sezilarli miqdorda mablag' tejalayotgani qayd etilgan [5].

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Davlat xaridlari bo'yicha maxsus axborot portali ma'lumotlariga ko'ra, davlat xaridlarida xususiy sektor va kichik biznes subyektlarining ishtiroki kengayib borayotgani milliy iqtisodiyot uchun muhim omil hisoblanadi [6]. Ayrim mahalliy tadqiqotlarda esa tender tartib-taomillarining murakkabligi va monitoring mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi hali ham dolzarb muammo sifatida ko'rsatilmoqda [7].

Adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, davlat xaridlari davlat budjeti xarajatlarini tartibga solishda muhim iqtisodiy mexanizm bo'lib, uni takomillashtirish raqobatni rivojlantirish, shaffoflikni oshirish va budjet samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu nazariy qarashlar keyingi bo'limlarda O'zbekiston misolida statistik tahlil orqali asoslab beriladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda statistik tahlil usullari qo'llandi. Asosiy ma'lumotlar O'zbekiston

Respublikasi rasmiy portallari, xalqaro tahliliy ma'lumotlar va O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi hisobotlaridan olingan. 2024-yilga oid agregat ko'rsatkichlar (xaridlarning umumiy hajmi, shartnomalar soni, tejash hajmi, "yashil" xaridlar ulushi va qatnashgan tadbirkorlar soni) olinib, kvantitativ tahlil usulida tahlil qilindi. Moliyaviy ko'rsatkichlar UZSda keltirildi. Statistik taqdimot uchun jadval va diagrammalar matplotlib yordamida tayyorlandi (diagramma va jadvallar yonida ko'rinadi).

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Iqtisodiy nazariyaga ko'ra, davlat xaridlari davlat moliyasini boshqarish tizimining muhim institutsional mexanizmi hisoblanadi. Jamoat moliyasi nazariyasida (public finance theory) davlat xaridlari orqali davlat ijtimoiy ehtiyojlarni qondiradi, bozor

nomukammalliklarini bartaraf etadi hamda makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Keyschilik yondashuvda davlat xaridlari iqtisodiy faollikni rag'batlantirish vositasi sifatida qaraladi. Ya'ni, budget xarajatlari, jumladan davlat buyurtmalari iqtisodiy pasayish davrida yalpi talabni oshiradi, bandlik va ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlaydi. Neoinstitutsional yondashuv esa davlat xaridlarini samarali tashkil etish orqali tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va korrupsiya xavfini cheklash mumkinligini asoslaydi.

Davlat budjeti xarajatlarini tartibga solishda davlat xaridlarining ahamiyati shundaki, ular moliyaviy resurslarni maqsadli, nazorat qilinadigan va shaffof mexanizm orqali taqsimlash imkonini beradi. Raqobatli xaridlar narxni pasaytiradi, sifatni oshiradi va budget mablag'laridan foydalanish samaradorligini kuchaytiradi.

1-jadval

O'zbekistonda davlat xaridlari asosiy ko'rsatkichlari (2024-yil) [8, 9]

Ko'rsatkich	Qiymati
Jami davlat xaridlari hajmi	248,6 trln. so'm
Tuzilgan shartnomalar soni	≈1,8 mln.
Ishtirok etgan tadbirkorlar soni	>268 ming
O'rtacha tejash darajasi	≈5 foiz

1-jadvalda 2024-yilda O'zbekiston Respublikasida davlat xaridlari tizimi orqali amalga oshirilgan asosiy ko'rsatkichlar keltirilgan. Jadval ma'lumotlariga ko'ra, davlat xaridlari hajmi 248,6 trillion so'mni tashkil etgan bo'lib, bu davlat budjeti xarajatlarining sezilarli qismini qamrab olganini ko'rsatadi. Mazkur holat davlat xaridlari mexanizmining budget siyosatidagi strategik ahamiyatini tasdiqlaydi.

Tuzilgan shartnomalar sonining 1,8 millionga yaqin bo'lishi davlat xaridlari jarayonining keng qamrovli va tizimli xarakterga ega ekanligini bildiradi. Bu

ko'rsatkich davlat buyurtmalarining turli sohalar — ta'lim, sog'liqni saqlash, infratuzilma, ijtimoiy xizmatlar kabi yo'nalishlarni qamrab olishini anglatadi.

Shuningdek, davlat xaridlarida 268 mingdan ortiq tadbirkorlik subyekti ishtirok etgani mazkur tizimning xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash va iqtisodiy faollikni oshirishdagi rolini yaqqol namoyon etadi. O'rtacha 5 foizlik tejash darajasi esa davlat xaridlari orqali budget mablag'laridan foydalanish samaradorligi oshganini ko'rsatib, raqobatli mexanizmlarning ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi.

2-jadval

Davlat xaridlarida tejash ko'rsatkichlari [9, 10]

Ko'rsatkich	Miqdori
Jami xaridlar	248,6 trln. so'm
Raqobat natijasida tejash	13,9 trln. so'm
Tejash ulushi	≈5,6 foiz

2-jadval davlat xaridlari orqali budjet mablag'larini tejash mexanizmining amaliy natijalarini aks ettiradi. Jadvalga ko'ra, 2024-yilda amalga oshirilgan 248,6 trillion so'mlik davlat xaridlari doirasida 13,9 trillion so'm miqdorida mablag' tejashga erishilgan. Bu holat davlat xaridlari tizimining faqatgina xarajatlarni amalga oshiruvchi emas, balki budjet resurslarini optimallashtiruvchi iqtisodiy instrument ekanligini ko'rsatadi.

Tejash ulushining taxminan 5,6 foiz darajasida bo'lishi raqobatli savdolar, ochiq

tenderlar va elektron platformalar orqali narxlarning sun'iy oshirilishining oldi olinganini anglatadi. Ayniqsa, elektron davlat xaridlari tizimining joriy etilishi xarid jarayonlarida narx shakllanishini bozor mexanizmlariga yaqinlashtirgan.

Mazkur natija davlat budjeti xarajatlarini qisqartirmasdan turib, mavjud mablag'lardan yanada samarali foydalanish imkonini beradi. Bu esa tejalgan mablag'larni ijtimoiy sohalarga yoki ustuvor davlat dasturlariga qayta yo'naltirish imkoniyatini yaratadi.

3-jadval

Davlat xaridlarida tejash ko'rsatkichlari [9, 10]

Xarid turi	Hajmi (trln. so'm)	Ulushi (foizda)
“Yashil” xaridlar	48,8	20
Tejash miqdori	13,9	5,6
Boshqa xaridlar	185,9	74,4
Jami	248,6	100

3-jadvalda davlat xaridlarining tarkibiy tuzilmasi tahlil qilingan bo'lib, unda “yashil” xaridlar, tejash miqdori va boshqa xaridlar ulushi aks ettirilgan. Jadval ma'lumotlariga ko'ra, “yashil” davlat xaridlari hajmi 48,8 trillion so'mni tashkil etib, bu jami xaridlarning 20 foiziga teng. Ushbu ko'rsatkich O'zbekistonda barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlik tamoyillari davlat xaridlari siyosatiga bosqichma-bosqich integratsiya qilinayotganini ko'rsatadi.

Boshqa xaridlar ulushining 74,4 foiz bo'lishi esa davlat ehtiyojlarining katta qismi hali ham an'anaviy xaridlar orqali qondirilayotganini bildiradi. Shu bilan birga, “yashil” xaridlar ulushining mavjudligi uzoq muddatda ekspluatatsiya xarajatlarini

kamaytirish, energiya samaradorligini oshirish va ekologik zararlarni qisqartirishga xizmat qiladi.

Jadvalda alohida ko'rsatilgan tejash miqdori (5,6 foiz) davlat xaridlarining tarkibida raqobat mexanizmlari va samaradorlik omili mustaqil ahamiyat kasb etayotganini ko'rsatadi. Bu holat davlat xaridlari nafaqat resurslarni taqsimlash, balki budjet intizomini kuchaytirish vositasi ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar.

Mazkur tadqiqot davlat budjeti xarajatlarini tartibga solishda davlat xaridlarining ahamiyatini nazariy va amaliy jihatdan kompleks tahlil qilishga qaratildi. Olib

borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat xaridlari zamonaviy davlat moliyasini boshqarish tizimida nafaqat xarajatlarni amalga oshirish vositasi, balki budjet mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlovchi muhim institutsional mexanizm hisoblanadi.

Nazariy tahlil natijalari davlat xaridlarining jamoat moliyasi nazariyasi, keynschilik va neoinstitutsional yondashuvlar doirasida budjet samaradorligini oshirish, bozor nomukammalliklarini yumshatish hamda fiskal intizomni mustahkamlashda muhim rol o'ynashini tasdiqladi. Ayniqsa, raqobatli xaridlar va elektron platformalarning joriy etilishi tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, shaffoflikni oshirish va korrupsion xatarlarni cheklash imkonini berishi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Empirik tahlil O'zbekiston Respublikasi misolida ushbu nazariy yondashuvlarning amaliy samaradorligini yaqqol namoyon etdi. 2024-yilda davlat xaridlari orqali 248,6 trillion so'mlik xaridlarning amalga oshirilgani, raqobatli mexanizmlar hisobiga 13,9 trillion so'm budjet mablag'larining tejalgani davlat xaridlarining budjet xarajatlarini tartibga solishdagi real iqtisodiy ta'sirini ko'rsatadi. O'rtacha 5-6 foizlik tejash darajasi davlat xaridlarini optimallashtirish imkoniyati mavjudligini va mazkur mexanizmning samarali ishlayotganini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari, shuningdek, davlat xaridlarining iqtisodiy rivojlanish va xususiy

sektor faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ham ochib berdi. Davlat xaridlarida 268 mingdan ortiq tadbirkorlik subyektlarining ishtirok etishi ushbu tizimning kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlovchi muhim bozor mexanizmiga aylanganini anglatadi. Bu holat bandlikni oshirish, ishlab chiqarishni rag'batlantirish va iqtisodiy faollikni kuchaytirishda davlat xaridlarining bilvosita ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Alohida e'tiborga loyiq jihat sifatida "yashil" davlat xaridlarining rivojlanishi ta'kidlandi. 2024-yilda "yashil" xaridlar ulushining 20 foizga yetishi O'zbekistonda barqaror rivojlanish tamoyillarining davlat xaridlari siyosatiga bosqichma-bosqich integratsiya qilinayotganini ko'rsatadi. Ushbu yondashuv qisqa muddatli xarajatlarni emas, balki mahsulot va xizmatlarning butun hayotiy sikli davomida iqtisodiy samaradorlikka erishishni nazarda tutadi hamda uzoq muddatda budjet bosimini kamaytirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tadqiqot xulosalariga ko'ra, davlat xaridlari O'zbekistonda davlat budjeti xarajatlarini tartibga solishda strategik ahamiyatga ega bo'lgan samarali instrument hisoblanadi. Mazkur tadqiqot natijalari kelgusida davlat xaridlari siyosatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun nazariy-uslubiy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. World Bank. *Public Procurement and Public Financial Management Systems*. Washington, DC, 2020.
2. OECD. *Public Procurement: Principles for Integrity and Transparency*. Paris, 2019.
3. International Monetary Fund (IMF). *Fiscal Transparency and Public Procurement Reform*. Washington, DC, 2021.
4. OECD, UNEP. *Green Public Procurement and Sustainable Development*. Paris, 2020.
5. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. *2024-yil Davlat xaridlari bo'yicha tahliliy hisobot*. Toshkent, 2025.
6. O'zbekiston Respublikasi Davlat xaridlari maxsus axborot portal. *Rasmiy statistik ma'lumotlar*, 2024.

7. Xudoyberdiyev A. Davlat xaridlari tizimini takomillashtirishning iqtisodiy mexanizmlari. “Iqtisodiyot va innovatsiyalar” jurnali, 2023.

8. O‘zbekiston Respublikasi Davlat xaridlari maxsus axborot portali. Davlat xaridlari bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlar (2024-yil yakunlari) Toshkent, 2025.

9. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. 2024-yilda davlat xaridlari tizimi faoliyati bo‘yicha tahliliy hisobot. Toshkent, 2025.

10. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat budjeti ijrosi va davlat xaridlari orqali mablag‘larni tejash natijalari. Rasmiy hisobot, Toshkent, 2025.